

Zelfstandigen zonder personeel (zzp-ers) toen en straks

Etienne Lemmens, mei 2008.

Zzp-ers staan in toenemende mate in de belangstelling. Want hun aantal neemt hand over hand toe en ze zijn voor een groot deel onverzekerd. Vooral met betrekking tot de risico's van arbeidsongeschiktheid en de oude dag, zo blijkt onder andere uit onderzoek van het HBA en van het Verbond van Verzekeraars. Een deel van de kleine zelfstandigen gokt erop dat hen weinig tot niets zal overkomen, een deel dekt zich in door parttime nog een dienstverband te hebben of een verdienende partner. In deze rubriek vragen we ons af of dit vraagstuk inderdaad nieuw is, of dat het niet al zou oud als de weg naar Rome is. En, wie weet, zijn mogelijke oplossingen ook al in het verleden te vinden?

Het beeld dat veel mensen van de Industriële Revolutie hebben, is dat deze relatief plotseling ontstond. Eind 18e eeuw gestart in Engeland en in rap tempo verspreid over West-Europa en de VS. Een dergelijke industriële ontwikkeling vereist een groot potentieel aan mensen, die bereid zijn hun arbeidskracht te verkopen. En deze arbeiders kwamen voor het grootste deel van het West-Europese platteland. Maar, hoe ging dat dan precies in zijn werk? Was het zo dat op het ene moment een paar boeren, hangend over het hek om de boerderij rustig keuvelend en tevreden lurkend aan de pijp, door een stedelijke ondernemer gesommeerd werden om in de fabriek te gaan werken? Verre van, eigenlijk.

De Industriële Revolutie is de voorlopige apotheose geweest van een aantal technologische en sociaal-economische ontwikkelingen, die zich in samenhang met elkaar vanaf de Middeleeuwen hebben voorgedaan. De ruimte om alle ontwikkelingen goed uit de doeken te doen is hier te klein. Dus ik beperk me tot een van de hoofdlijnen.

De revolutie in agrarische methoden in de 16e – 18e eeuw maakte het mogelijk om grotere stukken land efficiënt te bewerken. De kleine boeren raakten achterop, omdat de prijzen omlaag gingen en de wijze van landbouw bedrijven kapitaalintensiever werd. Om het gezin te onderhouden gingen boeren in de arbeidsluwe avonden en in de winter nevenactiviteiten ontplooiën. Zoals wolkammen, spinnen, weven enzovoorts. Daartoe schaften ze zich het spinnewiel en weefgetouw zelf aan. Ze verkochten het eindproduct, hemdjes en lakens, aan de stedelijke handelaar. Deze laatste had de toegang tot de wereldmarkt. Globalisering was er toen dus ook al. Er gingen veel wollen lakens en hemdjes, geproduceerd op het Europese platteland, richting de Oost en de West. Daar werden ze geruild voor specerijen en andere luxe goederen.

Deze ontwikkeling staat bekend als proto-industrialisering.¹ Voordat er sprake was van de Industriële Revolutie van het eind van de 18^e eeuw, ontstond een symbiose tussen stedelijke handel en rurale productie. Op het platteland gonsde het van 'nijvere' activiteiten.

¹ Zie: Kriedte, P., Medick, H. & Schlumbohm, J., *Industrialization before Industrialization* (Cambridge 1981).

In de klassieke theorie verschillen de sociaal-economische posities van de arbeider en de kapitalist. Omdat ze de productiemiddelen al dan niet in eigendom hebben, hebben zij antagonistische belangen. Dat gaat echter niet op voor de proto-industriële fase. De kleine keuterboer bezat een stukje grond en had het productiemiddel (spinnewiel of weefgetouw) zelf in bezit. Hij verkocht de eigen arbeidskracht, of beter de toegevoegde waarde, aan de handelaar.

Eigenlijk had hij een dubbele sociaal-economische positie, namelijk bezitter van productiemiddelen en tegelijk afhankelijk van de verkoop van de eigen arbeidskracht. Je zou hem een proto-proletariër kunnen noemen, al was het alleen al vanwege de alliteratie.

Is de zzp-er van nu zoveel anders dan de proto-proletariër van toen? Veel zzp-ers in de zakelijke dienstverlening hebben hun eigen productiemiddelen, zoals PC, printer en GSM en zijn tegelijk afhankelijk van de verkoop van de door hen geleverde toegevoegde waarde. Niets nieuws dus onder de zon?

Toch wel een beetje. De huidige zzp-er leeft in een individualiserende samenleving, om het positief te labelen. Voor hetzelfde geld zou je het ook een fragmenterende samenleving kunnen noemen. De zzp-er kan gebruik maken van arrangementen die op zijn specifieke situatie zijn toegesneden. Dat geldt voor veel producten en diensten, en dus ook verzekeringen. De individuele verzekeringsarrangementen zijn echter relatief duur, omdat er geen collectiviteit achter staat.

Ten tijde van de proto-proletariër was er nog geen sprake van een modern verzekeringsstelsel. Hij kon zich nauwelijks verzekeren tegen de risico's die hij liep. Nog afgezien van de vraag of de proto-proletariër zich wel op een moderne en rationele manier zou hebben willen verzekeren. In de hoogtijdagen van de proto-industrie (16^e - 18^e eeuw) waren we nog niet ver verwijderd van de tijd dat de burger zich alleen kon of mocht verzekeren voor een goed hiernamaals. Alle wereldse activiteiten en ongelukken werden als Gods wil opgevat en waren per definitie onverzekerbaar.²

Kortom, de overeenkomst tussen de proto-proletariër en de zzp-er:

- ze hebben beide goedkope productiemiddelen, en
- ze zijn beide onderverzekerd voor de risico's bij leven.

Met de proto-proletariër liep het als volgt af. De landbouwprijzen daalden. De keuterboeren werden steeds afhankelijker van de (industriële) nevenactiviteiten. Langzamerhand werden de productiemiddelen die daarvoor nodig waren professioneler en duurder. De keuterboer moest zich meer en meer in de schulden steken om de productie voort te zetten. Onder andere de stedelijke handelaar was graag bereid om de leningen te verstrekken. Hij kon daardoor meer greep krijgen op de productie.

De handelaar werd door de markt gedwongen een continue stroom van steeds betere producten te bieden. Daartoe moest hij grotere controle verkrijgen over de productie. Meer en meer bracht de handelaar de productie onder het eigen toezicht naar de stedelijke trafieken, zijnde de pre-industriële fabrieken. De keuterboer kon al tijden niet meer alleen

² Overigens een krachtig maatschappelijk bindmiddel, getuige ook de manier waarop de christelijke samenlevingen met maatschappelijke frustratie en woede omgingen. Zie: Sloterdijk, P., *Woede en Tijd. Een politiek-psychologisch essay* (Amsterdam 2007).

leven van de grond. Hij was in toenemende mate gedwongen zijn arbeidskracht te verkopen. En werd op deze wijze langzamerhand van de grond losgeweekt. Hij bezat geen productiemiddelen of eigen stuk grond meer en werd zodoende de moderne arbeider in de uitdijende steden.

Vanwege de noodzaak om de arbeidskracht te verkopen, ontstond bij deze arbeiders al snel de behoefte om zich in te dekken tegen verlies van inkomen door arbeidsongeschiktheid. Zo ontstonden nieuwe collectiviteiten, zoals de zogenoemde ziektebussen. Deze hebben uiteindelijk geleid tot de moderne vormen van collectieve verzekeringen tegen arbeidsongeschiktheid en ten behoeve van de oude dag.

Dat ging niet van de ene op de andere dag en het heeft lang geduurd voordat de industriële arbeiders het belang ervan inzagen om zich bij elkaar te pakken en collectief het hoofd te bieden aan de risico's van het arbeidzame leven. Bewustwording van deze risico's, en een slimme bundeling van inkoopkracht, zouden argumenten moeten zijn, om zelfs de individueelst ingestelde zzp-er ervan te overtuigen dat hij zich kan verzekeren voor een goede toekomst (ook nog voor het bereiken van het hiernamaals.)